

Чаа 2020 чыл-биле!



2019 чыл эртип тур. Бо чылдың дургу-
нда кижы бүрүзү бир-ле чүүлдү чедип
бир-ле чүүлдү салдыгын сорулгазын,
нартык чедип алган чадава. Ылаңгыя
перник улуг, биче тиилелгелериңер
эзэн Тывавыстың чаа чадаже бурунгаар
мчедикчизи болуп, силерниң амы-хуу-
чедишкиннериңерден республиканың
ити чедишкени тургустунган.

Чылдың кол чедишкиннериниң ара-
нда эң-не чугула чедишкенивис
ссияның Чазаа-биле кады бүдүн чыл
ргузунда ажалдаанывис документ
тур. Бо дээрге Тываның социал-эконо-
ктиг хөгжүлдезиниң тускайлаң планы
р. Мында өзек сөс — тускайлаң. Чурттуң
уртулгазын Тываның хөгжүлдезинге,
тту шимчээшкиннерге доктар болуп ту-
райтырылгала тускай арга херек дээр-
н шыныттывис, база республиканын
рунгаар дүрген хөгжүлдезиниң хан-
рылгазы ол болур. Тыва Республика
окку 5 чылдың дургузунда транспорт,
чаладыр, энергетика болгаш өске-даа
фраструктура талазы-биле өске реги-
нардан чыдып каап турар талаларын
уткаар ужурлуг. Россияның эрге-чагыр-
зындан мындыг чөптүг эвес шиитпир-
р болгаш саң-хөө талазы-биле тускай
румну, башкарылга системазының эде

Удеп турарывыс чыл бистерге бол-
дунмас чүүл чок деп чүвени көргүстү-
Кайы хире тудуг ажилдарын чорудуп
турарывысты көрүп көрүңер даан – бүдүн
республикада 248 объектилер: ясли-сад
корпустары, көдээ черлерде акушер-

Ол ышкаш чурттакчы чонга хөмүр-даш өрттөн өстүрбейн, харын мырыңай ооң өрттөн чиигедип алганывысты улуг чедишкин деп санаар мен. Ону бот-тандылары-биле барык куруг черден одалга рыногун тургустувус: Хакасия болгаш Красноярск крайдан тус черниң хөмүр-дажыга чижилгени тургузуп, чиик өртөктиг хөмүр-даштың киир сөөртүлгезин организастандывыс. Тываның хөмүр-даш казыкчылары-биле өртөк-үне талазы-биле чугаалажыышкыннарны кылганы-выс түңнелинде, мооң мурнунда туруп көрбээн шиитпирни компанияның Москва

Чаа 2020 чыл-биле!

Тыва Республиканың
Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Байыр чедиришкиннери

Хүндүлүг сибиржилер!

Үнүп орап Чаа чыл уткуштур, эң-не өңгүр-чырык байыр чедиришкиннерин хүлээп ап көрүңер!

Тоолда дег, кайгамчык чараш хуулгаазын-биле хүрээленген Чаа чылдың байырлалы – өг-бүлө бүрүзүнүн эң-не ынак байырлалдарының бирээзи болуп, салгалдан салгалче камны-биле дамчып, төрөөн болгаш чоок кижилерни катыштырып турар чаагай чаңчыл болу берген.

2019 чылды үдөп тура, ооң биске эккелген бүгү эки чүүлдерин сактып, түңнөп көрээлиңер. Сибирь федералдыг округтун регионнарынга экономика талазы-биле быжыг болгаш туруштук хөгжүлдөүгү үе болду. Сибирьде үлөтүр бүдүрүлгезинин өзүлдөзүнүн хемчээли кадагалаттынып арткан. Агаар-бойдустун багай чаңнаашкыннары турза-даа, округтун чер ажил-агыйжылары төлөптүг түңнелдерни көргүзүп, эки дүжүттү ажаап алганнар. Ол ышкаш тудуг адырында байдал көскүзү-биле экижээн.

Сибирь регионнарында хамаатыларның амыдыралын болгаш ажил-агыйжының таарымчалыг байдалдарын тургузар кол сорулга болуп, национал төлөвилелдерни иделкейли-биле боттандырар хемчеглер эгелзэн. Бо хүннерде баштайгы түңнелдер көстүп келген – школалар болгаш уруглар садтары, кадык камгалал объектилери туттунуп, эрги оруктар септетинип, чаа оруктар туттунуп, хоорай девискээрлери чаагайжыттынып турар. Экология болгаш бойдус курлавырларының талазы-биле айтырылгакче онза кичээнгейни салган.

Март айда Красноярск хоорайга Бүгү-делегейниң кышкы универсиадазын чедишкинниг эрттирдивис. Бүгү Россияга болгаш Сибирьге студент оюннар ёзулук спортчу байырлал болуп, киржикчилерге болгаш аалчыларга чырык сактыышкыннары арттырган.

Үдөп турар чылыыста округтун кезек девискээрлери нарын-берге байдалдарга база таварышкан. Бо бөдүүн эвес байдалда Сибирьниң регионнары кожа-хелбээ чыдар кожоларына сагыш човангыр, биче сеткилдин көргүзүп, ачы-дузазын чедиргеннер. Ол дээр-ле кандыг-даа нарын, берге моондактарны бис шупту

демниг алып эртип шыдаар бис деп чүүлду бадыткап турары-дыр.

Эртип турар чылдың түңнелдерин кижиги бүрүзү бодунга үндүрер боор. Оларның аразында чоргаарланыр чүүлдеринер бар дээрзинге бүзүрөп, мурнуңарда чаа эгелээшкыннер, сорулгалар манап турары чигзиниг чок. Ол планнарның чедишкинниг боттаныышкыны кижиги бүрүзүнүн бодундан хамааржып, өг-бүлезинин болгаш төрөөн чуртунун чаагай чоруу дээш, хүн бүрүде кызымак чүткүлдүг күш-ажылындан хамааржыр дээрзин утпаалыңар.

Эргим эш-өөр! Чоок кижилеринерниң болгаш эш-өөрүнүн аразына эрттирген омак-хөглүг Чаа чыл байырлалының өөрүшкүлүг сактыышкыннары, силерни бүдүн чыл дургузунда хей-аът кирип, бедик сорулгаларны болгаш чаа бедиктерни чедип алырынга сорул кирип чоруур болзун.

Бистиң сагыш-сеткиливисти билип, берге үеде деткип, сагыш човап турган кижилерге четтиргенивисти илередип каалыңар. Бот-боттарывыска быжыг кадыкшылды, аас-кежикти, чедишкинни болгаш ынакшылды күзеп каалыңар. Байырлал-биле!

Россия Федерациязының Президентизинин Сибирь федералдыг округта бүрүн эргелиг төлээзи С. МЕНЯЙЛО.

Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларым!

Чаа үнүп орап 2020 чылды уткуштур сеткилимниң ханызындан байырымны хүлээп ап көрүңер!

Чаа чыл дээр-ле чүгүл чаа календарының эгези эвес, а чаа идегелдер, чедишкиннер, тиелелгелер-дир. Эртеңги хүнче бүзүрелдиг көрүштүг бис: Тываның социал-экономика хөгжүлдөзүнүн планнары тодаргай, билдингир, оларны амыдыралга херек кырында боттандырамын бүгү-ле аргалар бар!

Чаа чылдың бүдүүзүнде кижиги бүрүзү чаа планнары тургузуп, күзелдерин бодап, эки чүгөге идегеп, уткуур болгай бис. Ынчангаш, Чаа чылда бүгү-ле бодаан күзелдеринер боттанып, бүдө бээрин күзээр-дир мен. Ажил-херектеринерге чедишкиннерни, силерге болгаш силерниң чоок кижилеринерге кадыкшылды база

аас-кежикти, ынакшыл кезээде силерни бүгү балгадыңардан өөрүшкү ыравазын!

Россия Федерациясының Федералдыг Хуралының Чөвүлелиниң кижигүңү Д.

Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттуглар

Үнүп орап чаа 2020 чыл-биле Силер Республиканың Дээди Хуралының (парламент) мурнундан байыр чедирерин чөпшээрер көрүңер.

Төнүп турар чыл республикага хөгжүлдө болган: экономика, культурулук болгаш спортчу киннер каракка көскү. Хоорайларда, сумуларда тудуг объектилери, автооруктар, көвүрүглер, кы дээш, өске-даа чүүлдер туттунуп, ажыглал турар. Социал төлөвилелдер чоннуң деткимчегин. Олар бисти өөртүп, хей-аът кирип, катты Кандыг-даа ажилды демнежип тургаш кылыпта деп чүгөге бүзүреливис быжыккан.

Хүн бүрүнүн ажилдары бисти чаа-чаа бедик кыйгырып турар. Сөөлгү чылдарда чедип ал хөгжүлдө бисте ам-даа бурунгаар чүткүл, кызык бар-дыр деп чүвени херечилеп турар. Дээди (парламент) республиканың хөгжүлдөзүнүн болур хоойлу-дүрүмнерни Тываның Баштыңы, ол ышкаш кожуннар Хуралдары-биле демнегаш, ажилдап кылырын үнүп келир чылда улам Республиканың шалыпкын темп-биле сайзы бүгү деңнелдерниң эрге-чагыргаларының хөдөлишкыннери улуг идиг болуп турар.

Үнүп орап 2020 чылда Тываның чурттагы амыдыралы экижиир болзун. Ол база-ла утту болушкуннар-биле элбек, бурунгаар деп чылы болзун деп йөрээр бис. Чаа чыл өг-бүрүзүңге тодуг-догаа болгаш амыр-тайбың амырды эккээр болзун.

Силерге, чаңгыс чер-чурттугларымга, 2020 аас-кежикти, кадыкшылды база күзээр күзөл ыяап-ла бүдөрүн Дээди Хуралдың мурнундан

ТР-ниң Дээди Хуралының (парламент) Даргазы К. Д.

Чаа чылга чедир чаңгыс-ла хүн арткан турда, В. Көк-оол аттыг национал театрга Күш-ажылдың кижизинин чылын түңнээ байырлыг ёзулал болган.

2018 чылдың декабрьда ажилчын мергежилдерниң аталдарын көдүрер база ажилчын кижинин эрге-байдалын делгередир сорулга-биле 2019 чылды Тыва Республикага Күш-ажылдың кижизинин чылы кылдыр ТР-ниң Баштыңының Айыткалына чарлаанын билер бис. Чазак Даргазының Айыткалын боттандыра-биле 2019 чылда республиканың девискээринге Күш-ажылдың кижизинин чылын эрттиреринин талазы-биле документини хүлээп алган. Ол ышкаш "Күш-ажылдың кижизи – ажил-иштиң кижизи!" деп республика мөөрейин тургускан. Бо мөөрейни бо чылдың январь 1-ден декабрь 20-ге чедир 6 аңгы номинацияга эрттирген.

Мөөрейге республиканың аңгы-аңгы адырларыннан 6200 ажыг ажилчыннар киришкен. Өөрөдиге адырындан – 5501 кижиги, культурадан – 320, тудуг адырындан – 120, кадык камгалдан – 75, көдээ ажил-агыйдан – 50, энергетика болгаш одалга адырындан – 35, социал хандырылгандан – 29, спорттан – 6 ажилдакчы киришкен.

Ук мөөрейге республиканың чүгүл күүседикчи болгаш тус чер



бот-башкарылга органнарындан эвес, федералдыг органнардан, чижээ, Россияның Тыва Республикада ОБЯ-ның федералдыг эргелели, Федералдыг кадастр палатазындан дээш өске-даа. Ол ышкаш Тыва Республиканың Чоннарының ассамблеязындан ажил-иштиң кижилер киришкен.

"Мергежилдин тергигини" деп номинацияның тиелекчилерин адыр аайы-биле яамалар болгаш ведомстволар илереткен.

ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика сайыды Саида Сенгии чыылганнарда байыр чедирип, чылыг-чымчак сөстөрүн илереткеш, тергигинерниң тер-

гигинерин шаңнап-мактаан.

"Күш-ажылдың кижизи – ажил-иштиң кижизи!" деп республика мөөрейинин 28 тиелекчизинге Шылгалалдың дипломнарын болгаш номинация аайы-биле шаңналдарны тывыскаан.

"Мергежилдин тергигини" шаңналды Тываның Ойнаарактар театрының артизи Алексей Ховалыг, "Алмаз" тудуг-геодезистик бүдүрүлгениң инженери Чодураа Салчак, Кызыл хоорай поликлиниказының кол специализи Уран-Чечек Сат, Кызыл хоорайның № 1 өрт-камгалал кезээниң өрт өжүрүкчүзү Сергей Грязнов, Өвүр кожунунуң "Адар-

ган" МУБ-тун директору Владимир Ооржак дээш өскелер-даа алганнар.

"Мергежилдин тергигини дагыныкчызы" деп шаңналды "Тываэнергосбыт" акционерлиг ниитилелдин килдис начальниги Наталья Макаровага, Р. Д. Кенденбиль аттыг уругларның уран чүүл школазының башкызы Валерий Ондарга, "Тувинская правда" солунунуң кол редактору Роман Тас-оолга, республиканың

сургуулду болгаш эки ажылыг ортумаа өөрөдиге чыла шаңнаан. Ол шаңналга Т. политехниктиг техникуму курсчузу Азият Күжүгет Тываның көдээ ажил-агый куму төлөптүг болган.

"Күш-ажылдың кижизи" теманы эки чырыткан массалыг информатик сектеринин аразындан телеканал тергигидээ.

"Тываэнергосбыт" акционерлиг ниитилелдин килдис начальниги Наталья Макаровага стажым 23 чыл. Слесарь гежилден эгелээш, эколог килдизинин начальнигин ажилдадым. Аныяк спелтерни уштап-баштап, дээр-ле, коллективтиниг, чедишкинниг ажы көргүзүп турары-дыр" өөрүшкүзүн илеретти.

Р.Д. Кенденбиль аттыларның уран чүүл школа башкызы Валерий О. "Дыка хөй өөреникчи доостурдум. Доозукчу улаштыр чурттуң аңгы хоорайларына дээди бортумаа өөрөдиге черлөөренип алгаш, Тываның геш, салым-чаяанын чонраалгадып чоруурлар. Ол



Уругларның кадыкшылга төвүнүн кол эмчизи Аркадий Начинге болгаш өскелерге-даа тывыскаан. Ол ышкаш эки өөрөдигелиг

(Уланчызы 4-кү ар)

Тыва: 2019 чылда эң кол болуушкун

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ ХУУДА ПРОГРАММАЗЫ

Эртип турар 2019 чылда Тыва Республиканың үүсүмү болгаш хоойлу-жугу эрге-чагырга органна-ры кады демнежип тургаш, кеңиштиник ажилдаан. Көдээ ажил-агый адырынга бэрин бедик көргүзүлгөргө болган. Чижээлээрге, та-аа культураларын эрткен 2018 чылга деңнээрге, ийи катап хөй – 33 муң тоннаны ажаап алган. Ооң-биле чер-тештир ногаа аймааның жүжүдү база эвээш эвес болган. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Тываның ажил-ишчи чону база чазак-чагырганың удуртулгазы ийи түңнелдерлиг чаа 2020 чылды уткуп турар деп чу-гаалап болур-дур.

2019 чыл – Тываның төөгүзү-нү ылап-ла онзагай болган. Россия Федерациязының Чазаа, эрге-чагырганың күүседикчи органнары, федералдыг яамы-лар болгаш күрүнениң өске-даа албан черлери Тыва Республи-кага улуг кичээнгейни барык-чын чыл дургузунда салып-тениннер. Тываның дүрген со-циал-экономика хөгжүлдэин федералдыг деңнелдиг хура-л-тулааларга каш удаа чугаа-лашкан.

2019 чылдың март 27-де Тыва Республиканың комп-лексиг социал-экономика хөгжүлдэинин дугайында ху-ралды Россия Федерациязының Чазааның Даргазы Дмитрий Медведев Москвага эрттиргени Тываның Баштыңы Шолбан Ка-ра-оол бодунуң шудургузу-биле республикага Россияның төп эрге-чагыргазының кичээнгей-ни угландырып шыдапканын эчечизи болган.

2019 чылдың март 27-де эрт-тирген хуралында Россияның Чазааның Даргазы Дмитрий Медведев РФ-тиң экономика-г хөгжүлдэ сайыды Максим Орешкинни Тываның куратору ылдыр томуйлаан соонда төп амылдары болгаш албан-а-рыларын ажилдакчылары Тывага кээп, республикада бай-ал-биле таныжып, ооң социал-экономика хөгжүлдэин дүр-дөдир талазы-биле хемчеглер-и республиканың удуртулгазы болгаш специалистери-биле кады ажилдап кылып эгелзэн.

Бо чылдың май 20-де РФ-иң Чазааның делегациязын экономика хөгжүлдэ сайы-ды Максим Орешкин баштап-елгеш, үнүүшкүнүг хуралды-ызылга эрттирген. Ооң соонда Россияның яамаларының бол-аш өске-даа албан черлериниң ары-салгалыг ажилдакчы-лары, тускай эртемнигери республиканың экономика хөгжүлдэин тус черниң удурту-гулары болгаш специалистери-биле кады сайгарып, Тываның



социал-экономика хөгжүлдэин боттандыраарының хемчеглерин ажилдап кылган.

2019 чылдың август 23-де Россияның экономика хөгжүлдэ сайыды Максим Орешкин биле саң-хөө сайыды Антон Силуанов баштаан федерал-дыг күүседикчи органнарының бедик албан-дужаалдыг дар-галары даң бажында Кызылга-ужуп кээп, ол-ла хүн ажил-чын хуралды ТР-ниң Чазааның бажынынга эрттирген. Аңаа республиканың күүседикчи эрге-чагырга органнарының болгаш бүдүрүлгениң удур-тукчулары киришкен. Россия Федерациязының экономика-тиг болгаш бюджет айтырыг-ларын шиитпирлээринге улуг рольду ойнап турар сайыттар Максим Орешкин биле Антон Силуановтун келгени биске улуг деткимче деп, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол хуралдың эгезинде чугаалаан.

Тыва Республиканың социал-экономика хөгжүлдэинин 2019–2025 чылдар-да хууда программаның төлөвилелиниң дугайында хуралды РФ-тиң саң-хөө сайы-ды Антон Силуанов башкарып эрттирген. Россияның экономика-тиг хөгжүлдэ сайыды Максим Орешкинге сөстү ол бээр, бо чылдың май айда федерал-дыг яамаларының ажилдакчы-лары республикага кээп, ооң амгы экономика хөгжүлдэин тус черниң удуртукчулары бол-гаш специалистери-биле кады сайгарып, Тываның социал-эко-номика хөгжүлдэин боттандыраарының хемчеглерин ажилдап кылганын хуралдың кижикчилеринге сагындырган.

Тыва Республиканың социал-экономика хөгжүлдэинин хууда программасы өзүгаар кы-лыр ажилдары, сорулгалары федералдыг яамаларының төл-ээлери кысказы-биле тайыл-бырлааннар.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол журналисттерге: “Тыва-ның чурттакчыларыга өөрүн-чүг болуушкун бөгүн болду. Мен бодум хуумда база дыка өөрүп тур мен. Бо хурал рес-публиканың чидиг социал-эко-номика хөгжүлдэ айтырыгы херек

кырында шиитпирлэтинип эге-лээнинин база бир херечизи. Бистиң мурнувуста ажил хөй, халаажыраар эрге бисте чок, улам шудургу ажилдаар ужуруг бис” – деп чугаалаан.

Баштайгы санаашкыннар-биле алырга, республиканың хууда программаның 2025 чылга чедир бюджет 1 трлн 395,6 млрд рубль. Ооң 325,3 млрд рубль акшаландырыш-кын – федералдыг бюджеттен, 6 млрд рубль – Тываның бюджет-динден, артканы – бюджеттен дашкаар азы инвесторларның акша-хөрөңгизи.

2019 чылдың декабрь 12-де, Россияның Конституциязының хүнүнде Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол ТР-ниң Дээди Хуралында (парламентизинге) 2020 чыл-да республикага ажил-херек-терниң байдалының болгаш иштики политика дугайында “Хөгжүлдэинин чаа энергия-зы. Тывага чурттаар, Тывага чоргаарлары” деп Айыткалын кылган.

Шупту россияжилерге кончуг-чугула хүн, күрүнениң улуг ба-йырлары – Россияның Үндезин Хоойлузунуң хүнү-биле Тываның чонунга бүгү сагыш-сеткилин-ден байыры Шолбан Кара-оол чедирген.

Бодунуң Айыткалынга Тыва-ның Баштыңы Тыва Республи-каның социал-экономика хөгжүлдэинин 2019–2025 чыл-дарда хууда программаның тодаргайы-биле доктааган. “Бо программаның төлөвилелинче республиканың берге айтырыг-ларын шуптузун кириер аргалыг болган бис. Хамыктың мурнунда республиканың хөгжүлдэинге шаптыктап турар инфраструк-турлуг кызыгаарлаашкыннары. Программаны хууда програм-ма деп анаа эвес адаан. Рес-публиканың дүрген экономика хөгжүлдэинин бурунгаарлаашкыннага бир-яны аргалары аягылаар бол-гаш күрүнениң деткимчезин улуг хемчээлдиг көвүдөдир херек деп бадыйткап шыдаан бис – деп, ол чугаалааш: – Мээң билип турарым-биле алырга, федералдыг даргаларының регионнар-биле ынчаар сырый ажилдаары төөгүге кажан-даа

турбаан. Бир-ле дугаар бисти кончуг кичээнгейлиг дыңнап, бистиң чүнү чугаалааны-высты билип, айтырыгларже сиңнигип, оларны ажил эртеринин орук-тарын бистиң-биле кады дилеп турдулар. Чүгле Москвага эвес, маңаа, бистиң республикага, үнүүшкүнүг хуралдарга дыңнап турдулар” – деп демдеглээн.

2019 чылдың декабрь 19-та Россияның Президентизи Вла-димир Путинниң чылдың-на журналисттер-биле эрттирери чаңыл болган парлалга кон-ференциясы Москвада Улустар аразының садыг төвүнге эрт-кен, Президентинин конферен-циязының мурнуу чарында Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол бодунуң блогунга “Улуг күрүнениң баштыңы бөдүүн кижилерниң бодал-сагыжын билип алыры ооң хүлээлгези деп санап турда, чеже-даа чайжок болзу-вуса, бис хүнүнүң-не дыңнаар, билип алыр ужуруг бис. Тус черниң үези-биле 16.00 шак-та Парлалга конференциязын көрээлиңер!” деп бижээн.

Тываның Баштыңының бо-дунуң блогунга бижээни ышкаш, Россияның Президентизинин парлалга конференциясы бү-гү чурттуң, регион, хоорай болгаш суур бүрүзүнүн ниити дамырының согуу, ында Тываның дамырының согуу база бар. Парлалга конференциязынга көдүрүлгөн чидиг айтырыгларны бистиң республикада чединги-ри-биле боттандырып турар.

Сарыг шажынның номналы-биле алыр болза, күске кончуг угаанныг амытан. Ынчангаш чыл санаашкынының эргилдези Күске чылы-биле эгелээр кыл-дыр Бурган башкы доктааткан. Бодунда бар арга-хоргалар-ны күске амыдыралында дыка билдиргил аягылап шыдаар. Херек апарганда, ооң шудур-гузу, шыдамыгы улам дендей бээр. Республиканың социал-экономика хөгжүлдэинин 2019–2025 чылдарда хууда программаның боттанып эге-лээр үези – 2020 чыл. Күске чы-лында Тываның чонунуң ажил-херектери кеңиштинип-ле болзун!

“Шын” солунуң ниити-лел-политика килдизи.

Хүннүн медээлери

ОНЗА КАМГАЛАЛДЫГ ЧЕРЛЕР

ТР-ниң Бойдус, экология камгалалының талазы-биле яаманың дыңнадып турары-биле алырга, Тывада онза кам-галалдыг ийи девискээр немеш-кен. Ол дээрже Чаа-Хөл кожуунда 49 муң гектар шөлдүг «Шанчы» болгаш Улуг-Хем кожуунда 55 муң га шөлдүг «Буура» бойдус парыгы болур.

Оон аңгыда, 500 кезек-тиг Тываның Кызыл депте-рин чырыкче немей үндүрген. Агаар хирлендирер, хоралыг бүдүмелдер үндүрүп турар 479 объектилерниң 322-зин даң-зылап, бүрүткээн.

ТУЛАГА ЧОРУУР ТЕХНИКА

“Арга-арыгы камгалаары” деп федералдыг төлөвилелдин ачызында, Тываның ырак-узак черлеринде тайга-сыннарже үнеринге көрдүнген “СТМ-Енисей” деп 2 чаа техниканы бо хүннерде Кызылда эккелген. Колдуунда эртери берге тула-лыг черлерге чоруур (вездеход) орук далдава машиналарның кайызын-даа Тожу болгаш Каа-Хем кожууннарда арга-арыгы өрт айылындан камгалаар сорулга-биле дамчыдып бээр болган.

“ИЙИ СЫЛДЫС” МӨӨРЕЙИ

Өвүрге кожуун чергелиг “Ийи сылдыс” деп эстрада ырла-рының мөөрейин эрттирген. Хандагайты, Саглы болгаш Дус-Дагдан эр, херээжен 6 эжеш кир-жикчилер аңаа уран талантызын көргүскен.

Конкурстуң негелдези өзү-гаар тыва дылга база өске кандыг-даа дылга ийи ырны күүседир. Түңнелинде, Дус-Даг сумуздан Ай-Булат биле Ал-дынай Саттар мөөрейниң тии-лекчилери болганнар.

“ЭЗИРЛЕРНИҢ УЯЗЫ”

Тываның Баштыңы Шол-бан Кара-оолдун Тыва Рес-публиканың Дээди Хуралында Айыткалынга саналдап киригени “Эзирлерниң уязы” деп үш чылдың программаны Тыва Республиканың Куш-культура болгаш спорт яамызы амыды-ралга боттандыра хемчеглерни ажилдап кылган. Келир 2020 чылда тус черниң эрге-чагырга органнарының удуртукчулары-биле кожууннар, суурларга биче хемчээлдиг спорт залдарның тудугларын эгелээр сорулга сал-дынган. Бо төлөвилелдин кол сорулгазы кадык-чаагай амыды-ралче өзүп орап салгалды хаара тудар, куш-культура болгаш спорттун массалыг хевирлерин чон аразында суртаалдаары болур.

МЕРГЕЖИЛИНИҢ ТЕРГИИННЕРИН ИЛЕРЕТКЕН



(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

бирээзинге «Медээ-Хаан» ансамблин адап болур. Беш өөреникчим дээди өөредилге черлеринде өөренип турарлар, олар 3-4 чыл болгаш доозуп-каш, чүгле Россия эвес, делегейге Тыванын төлээлээрлер. Ол дээр-ге, мээң ажылымның түңнели-дир».

Республиканың Уругларның кадыкшылга төвүнүң кол эмчизи Аркадий Начинни «Мергежилиниң тергииң дагдыныкчызы» деп шаңналга ылап-ла төлөтпиг деп болур. Аркадий Александрович аныяк эмчилерниң амыдыралга, ажылга өөредип чоруур дагдыныкчызы. Ол бо байырлалче аныяк эмчи коллегаларын эдертип алгаш келгеш, таныштырды: «Диш эмчизи Айдыс Куулар, уруглар эмчизи Анатолий Конгул-оол, невролог Владимир Саакпан, өг-бүлө эмчизи

Аян Тумат-тыр. Олар база ажил-ишчи аныяк коллегаларым-дыр. Чурттал-гамда дыка хөй кижилерни өөредип чоруур мен. Оларның аразындан ам депутат Өнер Ондарны, хирург эмчи Валентин Сендини адап болур. Бо чылды Күш-ажылдың кижизиниң чылы кылдыр чарлаан Чазак Даргазы Шолбан Валерьевичке өөрүп четти-рер кижидир мен. Бистиң эки ажи-лывысты эскерип, шаңнап-мактааны дээш четтирдим. Кымның канчаар ажилдап чорууру көскү-ле болгай. Чоннуң караа биле Чазактың көрүжү дүгжүп турары өөрүнчүг-дүр».

Чаа чыл уткуштур улуг шаңналдар алган күш-ажылдың кижилеринге изиг байыр!

Алдынай АРАКЧАА.
Арслан АРАКЧААНЫҢ
тырттырган чуруктары.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың күрүнө шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың хөгжүлдизинге үнелеп четтинмес улуг салышкыны база хөй чылдарда үрө-түннелдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың Күш-ажылдың Маадыры» атты тыпсыры болза:

Өшкү-Саар Аракчааевна Ооржакка – Мөңгүн-Тайга кожунунуң «Мөген-Бүрен» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезиниң директору.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылга-раңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле шаңнаары болза:

Пётр Федорович Иванковту – Россияның Улусчу эртемнер Академиязының президентизи, экономика эртемнериниң доктору.

Эртем адырынга идепкейлиг кады ажылдажылгазы дээш «Тыва Республиканың эртемниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Чулуун Сампилдондовынга – Моолдун Эртемнер академиязының төөгү болгаш этнография институтунун директору, Моолдун Эртемнер академиязының аккадемиги, Бүгү-делегейниң моол дылдар ассоциациязының чингине секретары.

Кадык камгалал системазынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Валентина Очур-ооловна Ондарга – Тыва Республиканың кадык камгалалының «Хоорай поликлиниказы» күрүнө бюджет албан чериниң профилактика салбырының терапевт эмчизи.

Өөредилге адырынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Светлана Феликсовна Сегленмейге – «Тываның күрүнө университети» дээди өөредилгениң федералдыг күрүнө бюджет өөредилге албан чериниң орус дыл болгаш литература кафедрасының улуг башкызы.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Владимир Мончук-Холович Донгакка – «Тывазерго» акционерлиг ниитилелдин барыын районнуң Өвүр участогунуң электрлиг четкилер мастери;

Кирина Багай-ооловна Кууларга – Тыва Республиканың кадык камгалалының «Республиканың дугаары 1 эмнелгези» күрүнө бюджет албан чериниң кезишшин блогунуң эмчи сестразы.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг

ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Александр Александрович Курганскийге – Күрүнениң «Россияның телевидение болгаш радио дамчыдылгаларының четкизи» Федералдыг унитарлыг бүдүрүлгениң «Тыва Республиканың радиотелевидение дамчыдар төвү» салбырының озал-ондакты баш удур чайладыр бөлүүнүң инженери.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2019 чылдың декабрь 25

№ 284

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Алексей Михайлович Канзеровту – «Восток» кызыгаарлаттынган харыс-салгалыг ниитилелдин автогрейдер машинизи;

Александр Илларионович Пермяковту – охотовед;

Сергей Олакович Сааяны – «Кызыл-гортранс» муниципал унитарлыг бүдүрүлгениң 2-ги класстың автобус чолаачызы.

Албан-хүлээлгезин үлегерлиг күүсеткени дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Ирина Анатольевна Жукту – Тыва Республиканың Саналга палатазының аудиторы;

Айдыс Николаевич Кара-Салды – Тыва Республиканың Хамааты камгалал болгаш онза байдалдар албанының «Авария-тургустунуушкун албаны» күрүнө бюджет албан чериниң камгалакчызы;

Аян Сергеевич Ооржакты – Россия Федерациязының ИХЯ-ның муниципалдар аразының «Барыын-Хемчик» килдизиниң күрүнениң орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруунуң инспекциязының орук-патруль албанының салбыр инспектору;

Салим Тимурович Санчыны – Тыва Республиканың Культура яамызының хыналда болгаш документация хандырылганын организастаар килдизиниң консультантызы.

Кадык камгалал системазынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Валентина Доржуевна Донгакты – Тыва Республиканың кадык камгалалының «Хоорай поликлиниказы» күрүнө бюджет албан чериниң терапевт участок салбырының улуг эмчи сестразы;

Мария Чанчы-Хөөевна Ооржакты

– Тыва Республиканың кадык камгалалының «Хоорай поликлиниказы» күрүнө бюджет албан чериниң реабилитация салбырының күш-культура эмнээшкининиң талазы-биле инструктору;

Перу Догур-ооловна Тлеумбетованы – Тыва Республиканың кадык камгалалының «Хоорай поликлиниказы» күрүнө бюджет албан чериниң бүрүткел чериниң эмчи даңзылакчызы;

Тамара Тараачиновна Хертекти – Тыва Республиканың кадык камгалалының «Хоорай поликлиниказы» күрүнө бюджет албан чериниң профилактика салбырының эмчи сестразы.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Зоя Доргуутовна Баткарны – Тыва Республиканың кадык камгалалының «Эрзин кожунуң төп эмнелгези» күрүнө бюджет албан чериниң кол эмчи сестразы;

Светлана Доржуевна Бадыны – Тыва Республиканың кадык камгалалының «Эрзин кожунуң төп эмнелгези» күрүнө бюджет албан чериниң улуг эмчи сестразы;

Спорт болгаш күш-культура хөгжүлдизинге кириген үлүг-хуузу дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Руслан Владимирович Очурну – Тыва Республиканың чыынды командаларының спортчу белеткелениң төвү республиканың күрүнө бюджет албан чериниң спорт-инструктору;

Субудай Алексеевич Шойдунну – Тыва Республиканың чыынды командаларының спортчу белеткелениң төвү республиканың күрүнө бюджет албан чериниң спортчузу.

Хөй чылдарда төлөтпиг албан-хүлээлгези дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Светлана Окте-ооловна Монгушту – Хергелекчилерниң эргелерин болгаш кижиниң чаагай чоруун хандырып турарын хайгараар Федералдыг албанның Тыва Республикада эргелелиниң хергелекчилерниң эргелерин камгалаар килдизиниң кол специалист-эксперти;

Юрий Чувурекевич Ооржакты – Хергелекчилерниң эргелерин болгаш кижиниң чаагай чоруун хандырып турарын хайгараар Федералдыг албанның Тыва Республикада эргелелиниң хергелекчилерниң эргелерин камгалаар килдизиниң кол специалист-эксперти.

Өөредилге, эртем адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Екатерина Шыраповна Ооржакты – «Тываның күрүнө университети» дээди өөредилгениң федералдыг күрүнө бюджет өөредилге албан чериниң ветеринария болгаш зоотехния кафедрасының до-

центици, көдээ ажил-агый эртем кандидаты.

Төлөтпиг албан-хүлээлге Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Сергей Анатольевич Осков – Россияның Онза байдалдар талаямызының Тывада камгалап отрядының 1-ги класзының камга («Россияның онза байдалдар талаямызының Сибирьниң реги камгалап-дилээр отряды» Фед күрүнө казна албан чериниң сар

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Дарья Ивановна Чүлдүмн – Республиканың Чазаның ч Тываның гуманитарлыг болгалал социал-экономиктиг шинч институтунуң эртем архивини дедип-хоолгалаар машиналар оп

Идепкейлиг хөй-ниити ажы дулгазы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Инка Көк-ооловна Иргитти – Республиканың кадык камгалал «Республиканың уруглар эмн күрүнө бюджет албан чериниң к психологу, Тыва Республиканың женер эвилелиниң кежигүнү;

Валентина Чүктээровна Н – Тыва Республиканың Херээ эвилелиниң кежигүнү;

Белекмаа Очун-ооловна Райны – Самагалдай сумузуңу лекчилер хуралының даргазы-ба Өөредилге адырынга хөй чы ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Антонина Соктайовна Бични – Ак-Довурак хоорайның № өөредилге ортумак школазы ниит дилгениң муниципалдыг бюджет чериниң сан болгаш физика баш

Ирина Соржуевна Ооржакты ажылдың хоочуну;

Василий Степанович Струч куш-ажылдың хоочуну;

Хөвөөмаа Белековна Сары – куш-ажылдың хоочуну;

Демир Деспинович Хертекти ажылдың хоочуну;

Варвара Ивановна Чебоны – Ак-Довурак хоорайның № өөредилге ортумак школазы ниит дилгениң муниципалдыг бюджет чериниң англи болгаш немец башкызы;

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2019 чылдың декабрь 25
№ 285

КУСКЕ ЧЫЛЫН ЧАА БАЖЫНГА УТКУП

Тываның Чазааның бажыңнар чурттары аныгдыг, бустур бажыңнардан урттакчыларны чаа бажыңнарже көжүрериниң программазының чорудуу-ле Чеди-Хөл кожуунунуң Хову-Аксы суурда чаа бажыңнарны чурттакчылары дүлгүрлерин декабрь 21-де алган.

Чаа бажыңнарның девискээри Чаа чылдың даңгыназынзы-бүрү ойнаарктар-биле астаан ногаан шиви кайы протан-на байырымныг хөөн ирил турар. Ооң чанында урттарның хөглүг өткүт үнери аныгылаңыр. Чамдык подъездтер анында чүк машиналары бар. Аас-кежиктиг чурттакчылар эт-верин квартираларынче дажыг-лап турар болду.

Хову-Аксы суурнуң үш каът бажыңнарын туткан "Суугу" ХН (тудуг организациязының) директору Аяс Хунай-ов ооң девискээрин база чаа бажыңнарынче дажыг-лап турар. Бажыңнарның девискээринде машина тургузар уругларга болгаш спортчу бажыңнар, чырык берип турар бажыңнарын тургускан, орукту ала-биле шыпкан.

Мира 31/1 кудумчузунда үрээлдиг 12 аал чурттаар, 31/2, 31/3 кудумчуларында үрээлдиг 36-36 аал чурттаар чаагайжыттыг үш каът бажыңнардан ырак эвес черде, школа болгаш уруглар сады база бар. Бажыңнарның чылыг подъездтеринче кирип кээрге-ле, анылааннар чырып кээр болду. Энергия камналгазы чоруп турар оон-на көскү.

Оон артык боор бе

Үш үрээл квартираның аас-кежиктиг ээлери Белек, Анай-ов, Сарыгларларның квартираларынче кирип, оларның-биле ужу-лаштым. "Чаа бажыңче чурттап ире бергенивистен бээр дөрт

хона бердивис. Мен эге класстар башкызы, өөм ээзи Чеди-Хөлдүн район судунда таңныыл. Чурттап



Белек Сарыглар.

турган бажыңывыс эргижирээ-нинден сериин турган. Чаа квар-тиравыс сагыш-сеткиливиске дыка тааржып тур. Чылыг, чырык, делгем болгаш дендии чылыг бажың-дыр. Ийи уруглуг бис. Уйнуувус чуга хептиг халып турар апарган, амырап тур харын. Чам-дыкта соңгаларны агаарладыры-биле ажыдып алыр-дыр бис.

Кожаларывыс бичиилеп көжүп кирип турлар. Чаа чыл-да дыка улуг белек алганывыс дээш Тываның Баштыңы Шол-бан Кара-оолга сеткиливистиң ханызындан өөрүп четтиргени-висти илередип тур бис. Өөм

ээзи бажыңның таваан салып турарындан ажыгдалче кирип турарыңа чедир телефонунга тырттырып турган кижиги. Бир чыл алды ай хире тудуг чоруп келген. Бажыңның девискээринде өңгүр, дыка чараш уругларга болгаш спортчу шөлчүгештерни кылганы эптиг-дир. Школа, уруглар сады база ырак эвесте. Мооң мурнунга оглум школаже суур адаандан 15-20 хире минута кылаштап чедер турган болза, ам коңга эдеринге чедир 5 минута тур-да, таваар бажыңдан үнүптер. Уйнуувусту уруглар сады баар назыны чеде бээрге, ынаар чеди-рерде база магалыг-дыр. Чайгы үеде спортчу шөлчүгешке уруг-лар бут бөмбүүнге, баскетболга, волейболга ойнап, тренажерлар-га күш-дамырын сайзырадыр. Оон артык боор бе".

Дөртен сес чыл эрткенде

Дараазында квартирага Ели-завета Хертековна кырган-ава бисти уйнуу-биле уткуп алды. Хоочун эне бисти изиг сүттүг шайлыг, аштыг-чемниг дөрдө ширээзинче чалады. "Тыва ко-бальт" комбинады ажыттына бээрге, комсомолчу путёвка-би-ле өөм ээзи Бай-Тайга кожуун-дан мени мурнай маңаа ажил-даары-биле келген кижиги. Алды ай ишти шудургу, кызымаккай ажылдааны дээш комбинаттың мурнундан аңаа чаа бажың берген. Дөрт ажы-төлүмнү эдер-тип алгаш, ачавыстың чанынче ыраккы 1971 чылда Хову-Аксы-га келгеним ол. Квартираның

дүлгүрүн Космонавтар хүнү, апрель 12-де тывыскан чүве. Ол хүн бистиң өг-бүлевиске аажок өөрүшкүлүг хүн болган. Дөртен сес чыл эрткенде, база-ла чаа бажыңның дүлгүрүн алдым. Дыштанылга үезинде делгем



Хоочун эне Елизавета Хертековна уйнуу-биле.

квартирага уйнуктарым болгаш оларның уруглары шупту чыгып кээр. Квартираның өрээлдери улуг, дыка-ла эки бажың-дыр. Чурттап турган бажыңывыстан дөрбелчин метри улуг болду. Изиг, соок сугнуң чарыгдалын көргүзөр саналга счетчикте-рин безин салып каан-дыр. Күске чылын уткууру-биле ди-риг шивини уйнуктарым каа-стап алды. Чедиги классчы эки өөредилгелиг уйнуум Азият Тываның Баштыңының оюн-тог-лаалыг Елказынга киришкеш келди. Аңаа баргаш, шаңнаткан

чигирзиг белектерин шивизин баарыңа делгеп салды.

Күске чылының бүдүүзүнде чаа бажыңның болганым дээш Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолга өөрүп четтирге-нимни илереттим. Салчак Токаның үезинде ажилдап чо-раан кырган-ава-дыр мен. Ол дарганың ажилдаарын мага-даар турдум. Амгы Чазак Дар-газын Салчак Токага дөмейлеп, Тываның сайзырап кел чоруурун ийи караам-биле көрүп, сетки-лим өөрүп чор".

Делгем, чылыг, чырык

Татьяна Бодяшина чоокку хүннерде чаа квартиразынче көжүп киреринге белеткенип турар болду. "Хову-Аксынга амыдырап-чурттаанымдан бээр 42 чыл чедип тур. Юбилей-ный кудумчузунда бажыңның эргижирээнинден квартираның агаарының температуразы чо-гуур деңгелге четпейн турган. Оон аңгыда, суг агар хоорза-ларны септел, чамдык таварыл-галарда, солуп-даа турдувус. Чаа квартираның ханаларының дескизин кайгап ханмайн тур мен. Эрги бажыңывыстың ха-наларынга канчап деңгээр боор. Шөлү база эрги квар-тиравыстан улуг-дур. Маңаа оглум, кенним-биле кады чурт-таар бис. Удавас чылыг, чырык бажыңга уйнуктарымның өткүт үнү дыңналып кээрин манап тур мен. Тудугжуларга болгаш Тываның Чазаанга четтиргеним-ни илереттим".



"ЧЕДИ-ХӨЛ – СИНЕМА" КИНО ЗАЛЫ

Россияның кино фонду-нун акшалаңдырышкыны-ле Тывада кино залдары ийи-ыл бурунгаар ажыгтынып эге-ээн. Декабрь 27-де "Таңды-ула" культура бажыңыга 68 улуттук "Чеди-Хөл – Синема" кино залының ажыгтынганы чеди-хөлчүлөргө онзагай бе-лек.

ТР-ниң культура сайыды Ал-ар Тамдын кассадан билетти адып ап, кызыл кожааны кес-кен. Чеди-хөлчүлөр кино залын бажыңдарын четтикпейн манап турган. Олар Андрей Кравчуктун "Союз спасения" деп кинозун көрү-биле чымчак сандайларын алапкенер.

"Россияның кино фондунун Чазааны-биле келир чылын алды кино залдарын ажыдар бис. Эрткен чылын Барыин-Хемчик кожуунга, Ак-Довурак, Чадаана райларга, бо чылын Кызылда, Чаа-Хем, Хову-Аксы суурларда кинозалдар эжикирин ажиткан.

Декабрь 31-де Шагаан-Арыг хоо-райга кино залының байырлыг

ажыдышкыны болур" – деп, культура сайыды чугаалады.

Татарстандан "МТД медиа" компанияның төлээзи Эрдни-

Гаря Лиджиев: "2D болгаш 3D форматка кино көөр амгы үениң чургайлыг дериг-херексели-биле четчелеттинген чымчак олуттар-лыг кино залы бо хүн ажыгтын-ганы бо. Керээниң өртек-үнези – беш сая рубль. Бо акшалаңды-рышкынче зал белеткели, дериг-херекселдер чедирилгези, ону тургузуп таарыштырары, кинонун репертуарының планнаашкыны, техниктиг хандырылга, киномеха-ник биле кассирниң өөредилгези кирип турар.

Көрүкчүлөр экранның көс-түрү-даа, үнүнүң тода, дыңзыг дыңналыры-даа дыка эки деп үнелелди берди. Кышкы дыш-танылга үезинде уруглар-даа, улуг-даа улус ада-чурттуң болгаш даштыкы чурттарның киноларын көөрлер.

Озерченма ХОВАЛЫГ.

Арслан АРАКЧААВЫН тырттырган чурттары.



Чаа чылда чаартылгалар

ЭРЕС ЧОННУГ ЭЛДИГ-ХЕМ



Элдиг-Хем — Чөөн-Хемчик кожууннуң эң ырак сууру база Тываның тайга-сын ажилдыр чыдар онза, чараш булуң-нарының бирээзи. Төптөн ыракта бичежек суурнуң хүнден хүнче бурунгаар хөгжүп орары каракка көскү. Ийи чыл бурунгаар чаа эмнелге туттунган, а бо хүннерде боттарының шудургу, кызымак ажылы-биле оюн-тоглаа көргүзөр клубту кылып ап, чаа чылдың бүдүүзүндө байырлыг байдалга ажитканнар.

Суурга чаа клуб тудар дугайында чоннуң санал-оналынга ТР-ниң культура сайыды Алдар Тамдынның деткимчени көргүскенинге чурттакчы чон үнелеп, өөрүп четтиргенин илереттилер. Тываның Чазаның болгаш Культура яамызының шугуму-биле база биче суурларны хөгжүдөр дугайында федералдыг программа ёзуугар бежен олуттуг

делгем клуб ажылгалга кирген. Шынап-ла, чоннуң өөрүшкүзүн чүге деңнээр... Ооң мурнунда эрги, бичежек бажыңга оюн-тоглаа, солун концерттер көрүп келгеннер. Чаа клубтуң кызыл кожаазын культура сайыды Алдар Тамдын баштаан удуртукчулар болгаш суурнуң беш харлыг чурттакчызы Айнуур Ооржак кезип, чараш, делгем клубче кирип моорладылар. Улаштыр-ла Чөөн-Хемчик кожууннуң артистери солун концертин бараалгадып, ырлап, самнап кирипкеннер.

Амгы үеде сумуну чагырга даргазы Ай-Болат Монгуш билдиги удуртуп турар. 2015 чылдан тура ажилдап келгеш, чоннуң хүндүткелин чаалап алган, чоокта чаа ийи дугаар катап база соңгудуп алган аныяк удуртукчу болду. Чаа клуб дугайында база бодунуң бодаалдары-биле үлешти:

— Сумунуң чону, шынап-ла, кызымаккай болгаш амыдыралчы. Ону чаңгыс-ла чижектен көрүп болур. Эрткен 2018 чылда бо клубту тудуп эгелээн, тайгадан ыяшты кескеш, ону садып-сайгарып, тудуг материалынга орнап алгаш, клубту дем-биле тудуп алганын онзалап демдеглээри чугула. Бо улуг ажилга хоочуннардаа, аныяктардаа шупту чаңгыс демниг болган. Иштики ажил-



Чагырга даргазы
А.Б. МОНГУШ.

дарын шеверлээринге херээжен улус дыка идепкейлиг болган. Ам-даа чедир кылыр ажилдар бар. Чонумнуң өмүнээзинден Тыва Чазакка болгаш Культура яамызынга өөрүп четтиргенимни илередип тур мен.

Суурнуң хоочун чурттакчызы, Элдиг-Хемниң кадыкшылга школа-интернадында математика башкызы Козага Донгак база өөрзөн сеткилин чажырбады: «Мен школада уруг-дарыгны өөредип, ам дөртөн ажыг чыл башкылап чор мен. Амгы үеде 68 харлыг-даа болзумза, төрзөн суурумнуң ажил-агыйын-

га үлүүмнү кириштирип, арга-сүмени кадып чоруур мен. Тайга ортузунда суурувустуң сайзырап орарынга өөрүп турар бис. Чаа эмнелге тудуун чоокта чаа тудуп алган улус бис. Ам чаа клубтуг-даа апардывыс, «демниг сааскан төвө тудуп чиир» деп үлегер домактың бадыйкалы бо. Бисти мынчаар деткип чоруур удуртукчуларывыска, чонумнуң мурнундан өөрүп четтирип, чаа чыл таварыштыр изиг байырны чедирдим». Ол ышкаш клубтуң аныяк директору Аржаан Донгак, сумунуң чурттакчылары Леңма Кара-Сал, Марта Ооржак, Айдысмаа Сарыглар,

урана Монгуш олар ботта бодаалдарын илередип, четтиришкенин бестериле ладылар.

Бо суурнуң кадыкшыл ла-интернадында алаа өөреникчи өөренип, чуртар. Оларны чээрби ажал ажилчыннар өөредип туралар садында 26 чаштар туттунган. Тайга эдээ чурттакчы чонунуң, ыл оларның аразында аныяк идепкейлии, амыдыра бурунгаар көрүштүү, эрес-кежээзи өскелерге эз үлегер-чижек болур.



ЫРААЖЫ-ХЕМНИНГ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Чөөн-Хемчик кожууннуң Элдиг-Хем биле Хөндергей суурларының чурттакчылары чаа чыл таварыштыр чаа туттунган культура бажыңнарлыг болганынга аажок өөрзөннер.

Хөндергейге 2016 чылда туттунган Культура бажыңы бо эрткен февраль айда карак чивеш аразында, электри четкизин дамчыштыр өрттени берген. Чүгле каш сандайларын үндүрүп четтигипкеннер. Хенертен болган айыыл-халаптың уржуктарын Тыва Чазактың база Культура яамызының деткимчези-биле чайладып, тудуг ажилдарын чорудуп эгелээн.

Кожууннуң, сумунуң удуртукчулары ачы-дуза концерт марфонун эрттирип тургаш, база суурда ыяш дилдирер ажил-агыйларның дузазы-биле, чон боттары «Олут орбаан, чыдын чытпаан». Март айдан эгелеп клувун катап тудуп эгелээш, декабрь айда доозуп, чаа чыл таварыштыр байырлыг байдалга ажиткан. Хөндергейжилерниң өөрүшкүзүн ТР-ниң Дээди Хуралының депутады Байбек Монгуш, культура сайыды Алдар Тамдын, кожууннуң Чазакта бүрүн эргелиг төлээзи Родин Сат, чагырга даргазы Алексей Тюлюш олар үлежип кээп, тудугнуң ажилынга кызымаан көргүскен чурттакчыларга байыр чедирип, хүндүлел бижиктерни тывысканнар.

«Чон боттары-ла кызымак, бурунгаар чүткүп, төрзөн черин хөгжүдүп чоруур болза, Чазак-даа, Культура яамызы-

даа деткип, дузалажы бээр» деп, культура сайыды Алдар Тамдын онзалап демдегледи. Кожууннуң культура эргелигинин даргазы Джамиля Монгуш «ачы-дуза концерттерин суурларга болгаш Кызылга көргүзүп тургаш, акша-төгерикти мынчаар кызып чыгаш, база Чазактың болгаш Культура яамызының

Бо суур муң ажыг чурттакчылыг, мал-маганны хөй кезии тудуп турар, база демниг чоруундан улуг ажилды кылып үндүргеннер. Оон ыңай ыяш ажил-агыйлары болгаш хууда сайгарлыкчыларның улуг дузаны көргүскенин чагырга даргазы албан-дужаалга ажилдап турган Надежда Дун-Куулар

талантылыг чонунуң ыр-шоору Ыраажы-Хемге чаңгыланып турган. Суурнуң чурттакчылары өөрзөн сеткилин «Шын» солунуң номчукчулары-биле үлештилер:

Алена Монгуш, Хөндергей суурда Культура бажыңының директору: «Культура адырында ажилдап чоруур мен, чоннуң культура одаа чокта дыка багай

ти илередип турар бис. Чидепкейлиинден мындыг чараш культура бажыңын тудуп алганывыска өөрү Ам-даа чедир кылыр ажил бар, ону боттарывыс тургаш кылып алыр бис».

Сергек Ондар: «Ылан аныяктарга Культура бажы турарга дыка чалгааранч харын чаа клубтуг болганы амырап, өөрүп тур бис».

Антонида Монгуш, ур садында повар: «Мен бо 58 чыл чурттаан үндезин такчызы кижин мен. Суур сайзырап турары аажок, дарыгның келир үезинге эки-дир. Тудуг ажилынга бо даа болза, үлүүвүстү кири бис».

Шынап-ла, көдээ чоннуң оюн-тоглаа, концерт ырлардар эрттирер клуб чалгааранчыг-даа, бурун хөгжүлдө-даа чок болур. Суурнуң улуг-биче чону кадык уран-талантылыг улус бот хөөредип чугаалаар чүвө бот аксын ажыдарга-ла кижин бот шүлүктөп, ырлай каггыла. Мындыг салым-чаяанның ч культура одаа черле эрчигула турганы-даа чеп.

Арынны Ася ТЮЛ

белет
Авторнуң тыртты
чуртук



улуг деткимчези-биле Культура бажыңы база катап чаарттынып туттунган. Сезен олуттуг клубка көрүкчүлөргө олурар сандайлар дээш оон-даа өске дериг-херекселдерни ам-даа четчелээр бис, чурттакчылары дыка кызымаккай, эр хейлер!» — деп чугаалады.

база демдегледи. Чагырга даргазынга чоокта чаа соңгуткан Артыш Монгуш ажил-агыйын хүлээнип ап, удуртуп эгелей берген. Культура бажыңының ажы-дышкынында чонунга байыр чедирип, быжыг харылзаалыг кады ажилдарын ол чугаалады. База кожууннуң, сумунуң уран

чорду. Клуб хенертен өрттени бээр, ооң орнун аштап арыглааш, катап ол-ла таваанда тудуп кылган. Бо улуг ажилга суурнуң чону идепкейлиин көргүскенинге канчап чоргаарланмас боор. Ылаңгыя тудугну хүлээнип алгаш, кылып дооскан Идам Монгушка четтиргенивис-

Чуруктарны хууда архивтен алган.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

Байыр чедиришкени



Алим Владимирович ХҮРЕҢ-ООЛГА!

Авагыстың даянгыжы,
Ажы-төлдүн идегели –
Аажок чончу, бүзүрелдиг
Ачавыстың 75-тээн хары-биле
Күдүк басып, узун назын, кадыкшылды,
эргим ачай.
Чүрээвистен йөрээл тур бис!
Өөнүң ишти Кара-кыс Ёнзаковна-
дан, ажы-төлүндөн.

МИР АККУМУЛЯТОРОВ



• НИЗКИЕ ЦЕНЫ

• ОБСЛУЖИВАНИЕ АКБ

• ДИАГНОСТИКА АКБ

**ПРИЕМ Б/У
ДОРОГО**

ИП Берсенёва М.Н.

г. Кызыл, ул. Интернациональная, 106 (АТП-1)
Тел. 8-906-999-9907, 8-963-250-0096

ИЗВЕЩЕНИЕ

В администрацию муниципального района Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва поступило заявление от гр. Российской Федерации **Субакпут Шолбан-оола Койдаловича** о предоставлении земельного участка в аренду на 49 лет из земель сельскохозяйственного назначения – ведение личного подсобного хозяйства на полевых участках, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Шолук-Хову, общей площадью 20000 кв. м. с кадастровым № 17:14:0620001:129 (Постановление об утверждении схемы расположения земельного участка на кадастровом плане территории от 09.10.2019г. № 421).

Лицам, заинтересованным в предоставлении данного участка, в течение тридцати дней со дня опубликования и размещения необходимо подать письменное заявление, также для ознакомления со схемой расположения земельного участка по адресу: 668221, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, 8, отдел по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна, тел. 8 (394) 43-2-12-18.

Дата окончания приема заявлений: 31.01.2019г.

Администрация муниципального района
Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва.

Солуннуң дараазында үндүрүлгези 2020 чылдың январь 11-де, субботада, үнөр.

солуннуң сайтызы: //shyn.ru

электроннуң почтазы: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Үндүрүлгениң тиражы: 34

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.
Кол редакторнуң хүлээлгезин күөсөдип турар
В.Э. Чанзан.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн адрези:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Редактор — 2-01-35.
Үндүрүкчү редактор М.О. Ондар —
2-17-91.

Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш,
А.К. Ооржак — 2-17-94
Корректорлар В.О. Куулар, Ч.Н. Ма-
чык — 2-17-94

Харылзаа, информация тех-
нологиялары болгаш массалык
коммуникациялар адырынга хай-
гаарал талазы-биле Федералдык
албанның Тыва Республика тала-
зы-биле эргелели «Шын» солуну
2012 чылдың декабрь 3-те бүртү-
кээн. Херечиледин дугавы — ПИ
№ТН17-00068.

Солунну «Тываполиграф» АН-ге парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика, Кызыл, Шетинкин болгаш Крайченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның турун-
дүшпей барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дымда-
дээш авторлар боттары харыылаар.
Чагыдылга индекси: хуу кижилерге — П6855, организацияларга — П6850
Солун неделяда үш катал үнөр. Хемчээли 2 парлаар ама.
Номерни парлаггаже дугааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.
Солун келбей барганда, 2-11-52 телефонче долгаар.

“ШЫН” СОЛУННУҢ ХҮНДҮЛҮГ БИЖИКЧИЛЕРИ БОЛГАШ НОМЧУКЧУЛА

Үнүп орар Күске чылы-биле Си-
лер бүгүдөгө аас-кежикти, каң кадык-
ты, ажил-ишке болгаш амыдыралга
чедишкенин «Шын» солуннуң
чогаадыкчы коллективи, ооң кежигүн
бүрүзү сагыш-сеткилиниң ханызындан
изии-биле күзеп тур.

Күске чылы «Шын» солунга, ооң ном-
чукчуларынга болгаш бижикчилеринге
онзагай чыл болур. Чүге дээрге Тываның
хоочун солуну тургустунганындан бээр
95 чыл оюн 2020 чылда демдегеп эрт-
тирер. «Шын» солун 95 чыл дургузунда
тыва чонга бараан болуп, ооң-биле кады
кадыг-бергелерни шыдажып эртип келген.
1925 чылдан бээр бо хүннерге чедир, ба-
рык бир век дургузунда, республиканың
төөгүзүнге болуп турган болуушкундарны
«Шын» солун чырыдып, оларның көрүнчү
аларган. Бистиң келир үеде салгалдары-
выс «Шынның» арыннарын ажыдып, ында
парлаттынган материалдар-биле таны-
жып, төөгүлүг болуушкундарда эки болгаш
багай чүүлдерни сайгарып, боттарының
үнелелин бээр.

«Шынның» бөгүнгү номчукчуларының,
бижикчилериниң салгалдарының салым-
хуузу солуннуң төөгүзү-биле тудуш. Амгы

үениң кижилери «Шын» солуннуң
дургузунда үндүрүлгелерин архив-
номчуп олурар, улуг ада-өгбелерин
йын-даа билип ап болур.

«Шын» солуннуң 95 чыл оюн-
кааткан «Шынның» бийири чого
мөөрейни редакция чарлаан. «Ш-
лун — сээң салгалдарың салым-
да», «Шын» солун — төөгүнүң «ке-
«Шынның» арыннарында — бистиң
маадырлары» деп номинация
мөөрейге кириген. «Шынның»
чогаадыкчы мөөрейге идепкейли-
ринче Силерни чалап тур бис.

«Шын» солуннуң хүндүлүг
чулары! Силерге Чаа чыл бай-
таварыштыр амыр-тайбың, тоду
амыдыралды, улуг-улуг чедишкы
күзевишаан, бистиң-биле ам-даа
харылзаалыг болуруңарны күзеди-

«Шынның» 95 чыл оюн 2020
чылында солун биле номчукчу
бижикчилерниң аразында харыл-
улам быжыгар дээрзинге идегел-
илередиң, Чаа чылды хөгүлүг-ом-
кежиктиг уткууруңарны күзедивис-
курай!

«Шын» солуннуң колл

ДАШТЫКЫ ЧУРТТАРДА ЧАА ЧИ БАЙЫРЛАЛЫ

Кенияга Чаа чылды сугга эштип байыр-
лаар. Ол чурттуң чону хемнер, хөлдерге,
далайга эштип хүнээр чаңылдыглар.
Оон ыңай хемелерге олурупкаш, агаарлап
чоруурунга дыка ынактар.

Ирландияга Чаа чылдың бүдүүзүнде
чурттакчылар күзүн бажыңчы аалчы
болуп кирип болур. Бажыңчы ээлери
келген аалчызын держе чалап олурткаш,
чымчак арагазын сунгаш: «Бо бажың
кезээде тайбың турзун!» деп йөрээл
сөстөрнү чугаалаарлар. Ооң соонда, он
ийи шак чартыкта хоорайның Төп кезээнге

ырлап, танчылап тура хонар чаң-
Мексикага Чаа чыл байырла-
диңмитти-биле фейерверктер
карнавал чыскаалы-биле эгелээр.
хөглөп тура хонар...

Вьетнамның чурттакчылар
чылды дүне уткуурлар. Парктар
тарга, кудумчуга одаг кыпсып ал-
Ол дүне багай чаңчылдан адыр-
буянның сеткилди кыйгыраары.
Чаа чыл дээрге найыралдың бай-
болур. Дараазында хүннү өг-бү-
демдегеп эрттирерлер.

